

KOMMENTÁR SZÖCS GÉZA KÖTETÉHEZ

„A nyelv a versben önmagára emlékezik, a nyelv a vers-ben arra az időre emlékezik, mikor a szó még elemi érintés volt.”

Szöcs Géza: Mi a vers?

A szó Szöcs Géza verseiben újra elemi érintés. Költészete restauráció, a nyelv visszahelyezése eredeti funkciójába, a nyelvnek ismét eredeti módon való használata. Versei, mint a mágikus igék, helyreállítják a világ megbomlott egységét, eredendő harmóniáját. Megszüntetik az eluralkodott káoszt, anarchiát, melynek hű tükrözője a nyelv is.

Az elvesztett bizonyosságot, a szóba, versbe vetett hitet szerzi vissza Szöcs nekünk, olvasóknak. Versei erejével fölidézi az ősi egységet, a minden egy rejtőzködő elvét. Versei beszélni tanítanak. Egy új poétika hordozói azáltal, hogy szavainak nem fogalmi, hanem érzelmi jelentésük van. Misztikus igék, melyeket nem érteni, hanem hinni kell, s aki ezeket kihordta az mágus, isteni kiváltságtól folytán tudója a titoknak. Azokhoz a régi egyiptomiakhoz hasonlít, akik – mint maga a költő írja – „ha húszan is, huszonötven is, de élnek. És saját nyelvükön beszélnek.”

Ennek a misztériumnak mindenki részese lehet. Ez egy demokratikus misztérium. Szöcs Géza ugyanis mellőzve a fogalmi nyelvet, mely mindig arisztokratikus, kirekesztő, mely mindig csak egy töredékhez szólhat, az érzelem egyedül általános nyelvéhez folyamodott.

Szöcs Géza világa letűnt idők természetközelségéből, a természettel való egylényegűségünkől őrzött meg sokat. Metaforáit pedig egy olyan természetből meríti, mely még ősi megnevezéseket hordoz. Onnan, ahol a szavak nem csak jelölnek, de – önmagukban is – kifejeznek. Olyan archaikus természetből, ahol nincs idő. A költő ezért egyként otthonos ott, ami nekünk már elfelejtett múlt, vagy még ismeretlen jövő. Ez a misztérium megszünteti az idő hatalmát, melynek egykor önként vetettük alá magunkat.

Mindez azonban a harmadik kötetel bezárólag érvényes csak Szöcs Géza költészetére. A „gyűjteményes” könyv ugyanis már az elkomorulás, az elszótalanodás folyamatát mutatja be a korábbi kötetekhez csatolt negyedik rész által. A szuverén, öntörvényű világ megteremtése után ez a rész, a visszavétel könyve. Felszámolása a szavak tartópilléreire épített költői birodalomnak. A gravitációs erő a köznapi tartományokba vonja vissza az alkotói géniuszt. A valóság jéghegyei léket ütnek ennek a messzire kalandozó költészetnek a bordái között. A visszavonás azonban már feltétellenül kudarc, bekövetkezése törvényszerű.

Szöcs Géza első kötete (*Te mentél át a vízén?* Első kiadása a Kriterionnál 1975-ben) 21 éves korában jelent meg. A költő a kötetben szereplő 32 verset 11 ciklusba szerkesztette. A rövid ciklusok a szerző nyugtalan létállapotának költői vetületei, szeszélyességét, türelmetlenséget példáznak, mely nem képes hosszabb lélegzetű alkotói programok kimunkálására, végigvitelére, mely mohó, habzsoló vággyal egyszerre, egy

kötetben akar mindent, egy végtelenül gazdag érzelmi teljességet kifejezni. Úgy gondolom, ez a túlsorduló érzelmi telítettség nemcsak a költő, de általában egy életkor sajátja, a versmotiváció tehát egészen általános, a rendkívüli a kifejezés mikéntje.

A kötet verseire jellemző a töredékesség. Ilyen például az öt vers *Évikének* című ciklus, amelyet nagyfokú megrendülés jellemez. Keletkezésének a körülményei hasonlóságot mutatnak Petőfi Sándor *Cipruslombok Etelke sírjáról* című korai ciklusához. A fájdalom heroikus mérete a kifejezés heroizmusát vonja maga után. („csillagok árja régen halott istenek / szerteszórodott szemgolyói a mennyei utakon”).

Nagyon jellemzőek a kötetre a szinte parttalan, elemi erővel kiszakadó, szürrealisztikus, képpazarló poémák, hosszú versek. Ilyen pl. A *kéz mélységei és emlékezete* című vers. Csattanóját, ami köznapis mondat lévén, valójában lírai antipóznak, nagyon jellemzőnek találom a pályakezdő Szűcsre. Mindössze ennyi: „csókolj meg!” Mindazt, amit az előzőekben hosszas látszat-dialógust folytató lány és fiú hiába igyekeztek kifejezni erős akusztikájú, merész képek segítségével, frappánsan kifejezi ez az egyszerű, ősi és végre közös tett. Szó van itt egyrészt a kifejezhetőség, az elmondhatóság problémájáról, és ugyanakkor annak az artistamutatványnak lehetünk – nem utoljára – részesei, amikor Szűcs a banalitás és esztétikum határán egyensúlyoz.

A költő, a verseket előhívó érzelmeket oly módon próbálja kifejezni, hogy –romantikus pátosszal – szinte gigantikussá, emberfelettivé növeszti lírai énjét. („Olyanok voltunk, mint a föld két szeme.”) A Kötet egészét transzcendens szerelemérzés és testetlen szomorúság szövi át.

„Egy másik nagy utazás foglalkoztat.”
Szűcs Géza: Felicián

A *Kilátótorony és környéke* (első kiadás: Kriterion Könyvkiadó 1977) az első kötet szerves folytatása. Mély líraiságról árulkodik, melyet különlegesre fűszert a humor, az irónia. (Ez a pózna, a rúd Szűcs kezében, amivel, mint ahogy fentebb említettem, a banalitás és az érzelmesség határán húzódó drótkötélen egyensúlyoz.) A sója ennek a költészetnek az epikus fikció. Mondhatatlan bája van ezeknek a fantasztikus történeteknek, melyekben egyfajta gyermeki mentalitás megnyilvánulását láthatjuk, amely nem képes a valóságtól elhatárolni a játékot, a mesét, és a kettőt állandóan összemosza.

A kötetnek két eszmei talppontja van. Az egyik az utazás motívuma, a másik a vers mibenlétének költői definiálása.

Az utazás itt nem térben, hanem (szinte kizárólag) időben történik. A kötet legfontosabb és legszebb versei mind egy-egy ilyen utazást örökítenek meg. A harmadik kötetben kifejtett filozófiai programot előlegezik ezek a versek.

A kedves arca számtalan egymást nem ismerő ősi egy-egy vonásából áll össze, hogy aztán azok, akik találkoztak vele, szétvigyék újra a föld alá – elhunytuk után – az ismerős vonásokat (Születésnapodra). Időbe ágyazottságunk válik így módon szemléletesen érzékelhetővé. Ugyanakkor a lírai hős maga is képes időutazások megtételére, tetszése szerint tud visszaeszkedni 1963-ba vagy 1955-be (Az az *Idégesftő*, állandó kopácsolás). De ebbe a gondolatkörbe vonható az a vers is, amelyben a lírai hős borfűtő és vízvívó ősei 1348-ból hátrahagyott üzenetének példájára, maga is hasonlót fogalmaz, mely csak 2600-ban lesz fölbontható. Ősi, misztikus tudás jelenik meg itt, olyan, amely számára még korlátlanul átjárható volt az idő, és a merev szakaszossággal, a múlt

időnkénti kitörésével szemben a kontinuitás jellemezte időélményét. Nem más, ami itt megvalósul a költészet sajátos eszközeivel, mint – Borges esszékötetének címét kölcsönvéve – az idő cáfolata.

A kötet másik eszmei sarokkövét jelentő, a vers mibenlétéről kifejtett gondolatok, a *Mi a vers?* című prózai frásban körvonalazódnak. (Az frás jól mutatja, hogy a költő játékos, látszatra sokszor ötletszerű versművészetét milyen gondos elméleti megalapozottsággal műveli.) Az ebben foglaltak szerint a vers nyelve, a költészet szavai, melyek képi jellegűek, magasabbrendűek mint a fogalmi nyelv, azok ugyanis már az „entrópia”, a káosz szavai, melyek elvesztették őskori teremtő értéküket, „csökkent és izolált energiaszintre degradálódott szavak”. A költészetben azonban „a szó telítődik azzal az energiával, ami egy metaforában cementezte össze egy másikkal”. Így válnak értékessé, fontossá a nyelvet régi jogaiba, teremtő erejébe visszaállító – akár esetleg az értelmetlenség határát súroló – szókapcsolatok, melyek gondolkozásunkban soha nem látott, pompás és bizarr képeket idéznek föl. Ezért lesz hát fontossá a metafora adta lehetőségek radikális, a végsőkig való kiaknázása az így nyert értelmi feszültség fölhasználása. Ez a program, és ez nagyban közelebb visz bennünket Szöcs Géza költészetének megértéséhez, megköveteli a feltétlen eredetiséget, a szokatlanságot, a kuriozitást. Innen a játék, a nonszensz, a pajkos ötletesség, a versek gyakori dekomponáltsága, a képorgia, vagy éppen a tüntetően köznapi előbeszéd versbe foglalása.

„Semmi sem volt, semmi sem lesz,
minden van, mindennek létezése
és jelene van.”

idézi Sz.G. Hermann Hessétől

„Kedvesem, keressük meg a tavat.
/Majd máskor. Holnap? / Majd
egyszer. / Egyszer holnap? /
Egyszer holnap? / Egyszer
holnap.

Szöcs Géza: A tó

Harmadik kötetének (*Párbaj, avagy a huszonharmadik hóhullás*, Dacia 1979) koncepciója az időnek, mint egy végtelenné tágított pillanatnak az élményén alapszik. A szavak jogaikba való visszahelyezése után az ősi időérzékelés restaurációja is megtörténik. Az izolált idővel, a privatizált múltakkal szemben egy univerzális időélmény részesei lehetünk. A múlt nemcsak „egyidejűként” tételeződik a jelennel, de megszűnik az emlékek, a múltak személyes jellege is. Lényegessé az válik, hogy megtörtént, meg fog történni, vagy megtörténhetne valami, de hogy kivel, a lírai énnel, múltbéli alteregójával, esetleg másvalakivel, az mindegy. A levelekből kibomló történetet ezért úgy olvashatjuk, mint magunkét, rólunk szólót, amelyről időközben megfeledeztünk. Az idő a szövegekben úgy oldódik fel, mint vízfesték egy pohár vízben, s úgy lesz múlt, jelen, jövő szétválaszthatatlan, mint piros és sárga a narancsban, éppen egylényegűségüknél fogva.

Az első levél, akár az utolsó, közvetlenül a háborúba vagy a párbajba indulás előtt keletkezik. Így a történet nyitva marad, hiszen ott végződik, ahol elkezdődött. S mindaz,

ami közben „történt”, minden vers és történet így válik egy olyan hatalmasra tágtott időpillanat részévé, mely az időbeli teljességet tartalmazza.

„Sok szóval születünk, és kevéssel halunk meg.”
Szöcs Géza: Sztár atyuska rulettje

„Ügyünk győzni fog! Győzni fog
ügyünk! Vagy nem fog győzni.”
Szöcs Géza: És apád merre? ...

A fordulatot jelentő negyedik rész (Konkrét vers az afrikai lópestisről) első, cím nélküli ciklusát a – lezáratlanul maradt – Párbaj című kötet folytatásának is Útekinthetjük. A nyitó vers (A fegyveres) hőse egy jövőbeni szabadságharc közepette (talán éppen ez az a háború, ahová a Párbaj levélírója készülődött) megint csak levelet fogalmaz a kedvesének, melyet azonban talán soha nem mer majd eljuttatni a címzetthez. Erről a szándékolt híradásról, levélről szól Az üzenet című szöveg is. „Egyszer majd fölismerem magamban: hát ez az üzenet; ez a tudás, amit el kell juttatnom hozzád”. Lehet, hogy egy háború akadályozni fogja az üzenet átadását, de a hős mégis megtalálja a módját annak, hogy átadja. Ez az üzenet ugyanaz, mint amit már első levelében leírt. Mélyen borgesi gondolat ez, egy adag szöcsi szkepszissel megtoldva, miszerint a kifejezésért folytatott hiábavaló küzdelem egyetlen szó (pl. szeretlek), esetleg egyetlen mondat vagy metafora megtalálásáért folyik. A Monológ...-ban – szinte monomániásan ismételve önmagát – ezt írja: „valahogyan üzenetet kellene hátra / hagynom a számodra”. Az üzenet, – melyet egy (stilizált) falevélen hagy hátra – nem túl sok. Lényegében csak annyi: „szeretem”, és – akárha egyben testamentumot olvasnánk – „vigyázza rá/ha én/ha engem/ha én már nem/vagy valami.”

Ahogy a leírtaknak már a Párbajban is különleges fontosságot adott az, hogy a halál fenyegető árnyéka vetült rájuk, hogy esetleg utolsó szavakká válhattak, meg nem ismételtető és nem is módosítható szavakká, úgy ez még inkább érvényes itt, ahol minden bekövetkező halál nézőpontjából értelmeződik. A különbség az, hogy a Párbaj hőse számára nem fontos, hogy mik lesznek az utolsó szavai, mint ahogy ez a kötetvégi levél záró mondataiból kitetszik. „Indulok a párbajba. Találomra kinyitom az egyik könyvet, hogy kirjak belőle neked egy búcsúmondatot. Íme: „A Párbaj célja: egy sértésért elégtételt venni, illetve adni. Stb.” Ugyanakkor a negyedik rész zárószavai eleve egy végrendelet formulájában fogalmazódnak meg. „Míg elhurcolnak engem / a kóma csattogó lovaszekerén / rátok marad mint hágyatékom / amit elmondtam / s amit nem mondtam el / én” (Időszertűségét veszített végrendelet...).

Szöcs Géza azonban, ahogy (már) nem hisz a világteljességet modelláló bűvös borgesi szó vagy metafora megtalálásában, úgy azt sem hiszi, hogy megtalálhatja azokat a szavakat, melyeket érvényesnek tudhat majd közvetlenül a halála előtt. Mert bármi lehetett ez az üzenet, ha a halált végülis elnapolják, mint az előbbi versben is. „Soha és semmi sem utolsó” – írja (Részletek egy operettliberettől). Ennek a „relativizmusnak” a felismerése érezhető szkepszist eredményez. Hiszen ez azt jelenti, hogyha őszinteség létezik is, tragédia és pátosz nem, tőlük megfosztatott az ember.

A halál motívumának ebben a részében való központivá válásával együttjár a nagy fokú metaforizáltságtól, a képek zsúfoltságtól való megválás; a versek költői eszközökben való egyszerűsödése. Ugyanakkor azonban a versek nyelviileg játékosabbá válnak, és hangvételben a korábbinál gyakrabban ironikusak. Ez a – fokozódó – játékoság ellenpontoszza, és teszi formájában az ironikussá – különösen a második ciklus – tematikájukban és – kiváltképpen – nyíltságukban, direktségükben újszerű (politikai) verseit, melyek az erdélyi helyzetről szólnak.

A versek puritánsága a fogalmiság felerősödését hozza magával, jóllehet ezt Szöcs a második kötet teoretikus frásában (MI a vers?) még idegennek tartotta a költészettől, és saját gyakorlatában következetesen óvakodott is tőle. A változást egyébként szövegszerűen jelzi maga a költő is: „s e vers szerkezete nem olyan mint a szendvicse / és hiányoznak belőle a jelentés mögöttes sápjai / és a szederjes metaforák...” (Konkrét vers...).

A kötet második ciklusáról szólván, mely a Változások ugyanarra a témára címet viseli, politikumukat kell kiemelni. A ciklust nyitó versben egy régi anekdotát aktualizál a költő. Az alaptörténet szerint elterjedt a hír 1848 márciusában Bécsben, hogy az abszolutizmust megtestesítő Metternich hamarosan távozni fog a városból. Erre mindenki gyertyát vásárolt, legyen majd mivel kivilágítani a várost azon az örömteli napon. A vers befejező része – Századvég címmel – viszont így hangzik: „mi a jó úristen / miért nem lehet most már gyertyát sem kapni.” A Nicht vor dem Kind (Ne a gyerek előtt) helyzetdal, amelyben az apa a gyermekét noszogatja, hogy egye meg anyja főztjét, és ezért cserébe különböző jutalmakat helyez kilátásba neki. A játékos hangvétel szöges ellentétben van a tartalommal. „Veszek én neked / dominót, / nádimanót és dinamót / ... / a följelentő bácsi sok / anyád főzött valami füveket” stb. A vers azt a megállapítást is magában foglalja, hogy azon a társadalmon, azon a valóságon senki sem maradhat kívül.

A kifejezés szinte köznapi nyelven történik, ellentmondásban a korábbi tétellel, miszerint ezek a szavak nélkülözök az ősi jelentés többletét, ugyanakkor felismerve, kénytelen módon elfogadva azt, hogy erre a költészetnek már nincsenek szavai, hiszen az ősi nyelv nem ismert ilyenét dolgokat, és ennek semmi köze a nyelv, a vers csodájához, s erre nem is lehetnek szavak igazán, csak tények vannak, makacsul és megfogalmazhatatlanul, az elmondhatóság legszélső határán. „A fasizmus az embert egy visszhang nélküli tájba száműzte” – idézte korábban G. Steinert Szöcs (MI a vers?). Nos, itt az ő szavai is ilyen visszhangtalan szavak. Hiszen a legnagyobb gyönyör és a legsötétebb borzalom végképp kifejezhetetlen, költőileg artikulálhatatlan.

KISS LÁSZLÓ